

VÝCHOVA V RODINĚ

Zora Syslová

OBSAH

1. Rodina jako systém, její struktura
2. Výchovné styly
3. Funkce rodiny
4. Členové rodiny jako vychovatelé
5. Význam rodinného prostředí pro rozvoj osobnosti dítěte, vnitřní a vnější podmínky rodinné výchovy
6. Nové jevy v současných proměnách rodinného života
7. Postavení dítěte v rodině dříve a v současnosti
8. Právní postavení rodiny
9. Mateřská škola jako doplněk výchovy v rodině

1. Rodina jako systém

Prvky systému – lidé ve VZÁJEMNÝCH INTERAKCÍCH (ne lidé sami)

Chování každého jednotlivce ovlivňuje ostatní.

System má své subsystemy (děti, prarodiče...) = „porucha“ v jednom ovlivňuje celý systém.

RODINA (mikrosystém) =
ŠIRŠÍ SPOLEČENSTVÍ (mezosystém) =
SPOLEČNOST (makrosystém)

Změny systému:

KONTINUÁLNÍ
(pozvolné – stárnutí)

DISKONTINUÁLNÍ
(události - rozvod)

Struktura rodiny

Uplatňuje se v ní působení:

- Otcovské
- Mateřské
- Sourozenecké
- Prarodičovské

Přijetí dítěte

Mateřská láska = OMYL

Výzkumy:

- škála postojů matky k dítěti (Dytrych, Matějček, Schuller, 1975) – od krajního odmítnutí, přes mírnější formy odmítání, k podmíněné akceptaci až po krajní přijetí – tzv. „vymodlené dítě“
- „hospitalismus“ – děti vyrůstající mimo domov (6 – 15 měsíců je kritické období)
- studie 4 okruhů rodin – z nechtěného těhotenství, z rodin otců – alkoholiků, narozených dětí mimo manželství a dětí rozvedených rodičů. Tato skupina dopadla nejlépe, protože v nejtěplejším dětství vyrůstali děti v harmonickém prostředí a ani deprese při rozvodu na dítě neměla tak velký vliv (70. a 80. léta)

2. Výchovné styly v rodině

- 1) **Tradiční** - uspokojování potřeb dítěte
- 2) **Moderní** - důraz na právo jedince realizovat vlastní očekávání
- 3) **Hledající** - vrací se k přírodě, k přirozenému, akcentují psychický vývoj dítěte

Šulová, 2005

Tradiční styl výchovy

- tzv. „dítěcentrismus“
- rodiče věnují maximální zájem a péči dítěti
- veškeré potřeby dítěte (materiální i vztahové) a jejich uspokojování je prvořadé
- tento výchovný přístup se vyskytuje u materiálně labilnějších společenství, které se snaží zajistit především svoji budoucnost maximální péčí o děti a jejich rozvoj.

Moderní styl výchovy

- důraz na právo jedince realizovat vlastní očekávání
- rodiče vnímají dítě jako součást jejich života, jako znak jejich úspěchu genetického i výchovného
- očekávají bezproblémový vývoj dítěte, úspěch v životě
- pečlivě se připravují na rodičovství, občas ve svých plánech a každodenní realitě zapomínají na spontánnost, emoce, vzájemnost
- někteří z nich přetěžují děti různými zájmovými aktivitami, rané dětství vnímají jako velkou časovou investici na úkor své kariéry a vlastního volného času
- sledují výsledky výzkumů zaměřených na raný vývoj, jednak proto, aby je maximálně integrovala do vlastního života, a též je velmi zajímá, jak lze nahradit vlastní absenci (fyzickou či psychickou): zda lze dítě umístit do předškolního zařízení bez jeho vývojové újmy, jak má vypadat čas trávený s dítětem, aby přinášel ovoce (speciální programy, PC programy), jaké kvality má mít „paní na hlídání“ a podobně.

Hledající styl výchovy

- rodiče akcentují pouto dítěte k matce a rodičům jako základní vztah pro vývoj psychiky dítěte
- raná interakce rodiče s dítětem je zajímavá z hlediska její přirozené podstaty
- vrací se k přírodě, k přirozenému, inspirují se u přírodních národů
- tento styl je zastoupen výraznou skupinou české populace v rodičovském věku

Tradiční rozdělení

- **Autokratický styl** – při tomto stylu vychovatel hlavně rozkazuje a zakazuje. Mnoho sám mluví, nepustí druhé ke slovu. Klade podmínky pro dosažení něčeho žádoucího, příjemného, např. pochvaly. Hojně vyhrožuje, varuje, trestá. Málo respektuje přání a potřeby dětí. Má zásadně jiná, širší a vyšší práva než děti. Dává dětem málo příležitosti k samostatnému jednání, způsobu řešení úloh apod. Při tomto stylu výchovy se ale zejména děti nevychovávají k samostatnému, iniciativnímu a tvořivému řešení problémů, rozhodování a jednání. Je to styl výchovy, který odpovídá přípravě pro podřízenou roli v nedemokratické společnosti, a ne k přípravě občana demokratického státu.
- **Liberální výchova** – tato výchova je pro děti méně frustrující než autokratický styl, ale má i nepříznivé účinky. Vychovatel klade nízké požadavky, popřípadě nekontroluje jejich plnění. Nízká je výsledná úroveň vědomostí a dovedností dětí, zejména se nerozvíjí jejich svědomitost a vytrvalost.
- **Sociálně – integrační styl** – v tomto stylu přiznává vychovatel dětem lidská práva a důstojnost, respektuje v nich osobnost, bere je vážně, zejména je neponižuje. Podporuje jejich samostatnost a iniciativu. Působí spíše příkladem než množstvím příkazů a zákazů. Proto hojně užívá návrhů, otázek, podnětů pro děti, aby samy přemýšlely a účastnily se rozhodování. Nemluví stále sám a nechává mluvit děti. Pokud je nutno potrestat, volí formu, která dítě neponižuje.

3. Členové rodiny jako vychovatelé

Typy otcovských stylů:

- Citliví a milující otcové – dvojníci (empatie, porozumění)
- Otcové rovnostářského typu – kamarádi (rádi se dělí se svými problémy = zatěžují, nedávají dobrý model otcovství)
- Otcové – machři (prodloužení vlastního já, osobní mužnost a identita je spjata s výkony syna, uspokojují své egocentrické potřeby)
- Otec – psychopat (opak dvojníka, nevšímavost, necitlivost)
- Egocentrický otec (dříve ve vztahu k ekonomice, dnes jako překážka k dosažení úspěchu, moci)

Otcovské působení

= určováno vzájemným dynamickým ovlivňováním následujících činitelů:

- Nadšení pro roli
- **Postavy vlastního otce jako modelu pro roli**
- Představy o otcovství získané z médií
- Osobnost (temperament, charakter..)
- Kulturní, náboženská orientace

Sourozenecké působení

= tzv. sourozenecká konstelace – pořadí sourozenců

- A. perfekcionista, spolehlivý, svědomitý, dělá si seznamy, systematický, kritický, vážný, studijní typ
- B. Vyjednávač, má nejméně fotografií v rodinném albu, vyhýbá se konfliktům, nezávislý, silné vazby ke skupině vrstevníků, mnoho přátel, individualista
- C. Intrikán, okouzlující, svádí vinu na druhé, předvádí se, společenský, dobrý obchodník, vychytralý, upoutává pozornost

4. Funkce rodiny

- *Výchovná (socializační)* - poznávání mezilidských vztahů; formování já dítěte
- *Emocionální* - uspokojování základních emocionálně míněných potřeb (láska, bezpečí,...)
- *Biologická* - biologická reprodukce společnosti prostřednictvím rodiny
- *Ekonomická* - materiální zabezpečení

Čtyři pásma funkčnosti rodiny:

- **funkční rodina** – nenarušená, schopná zabezpečit dítěti dobrý vývoj a prosperitu,
- **problémová rodina** – s výskytem poruch některých funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte v něm. Rodina je schopna řešit tyto problémy sama nebo s pomocí jiných,
- **dysfunkční rodina** – s výskytem vážnějších poruch některých nebo všech rodinných funkcí, které bezprostředně ohrožují rodinu jako celek a především vývoj dítěte; tato rodina potřebuje soustavnou pomoc ze strany odborníků,
- **afunkční rodina** – poruchy jsou takového rozsahu a kvality, že rodina přestává plnit svůj základní účel. Dítěti závažným způsobem škodí nebo dokonce ohrožuje jeho existenci; řešením je umístění dítěte v náhradní rodinné výchově

(Dunovský, 1986, s. 38).

Hlavním posláním rodiny je příprava jedince na jeho pozdější zařazení do společnosti

Za hlavní rysy kvalitně fungující rodiny považujeme:

- vysoký stupeň soudržnosti a spolupráce v rodině a to mezi všemi členy navzájem
- emočně pozitivní vztahy
- otevřenou, upřímnou a srozumitelnou komunikaci mezi všemi členy rodiny
- vzájemný respekt všech členů navzájem
- proměnlivou dělbu rolí, při které se respektuje zralost i zájmy jednotlivých členů rodiny
- dynamiku vztahů
- schopnost a dovednost rodiny překonávat zátěžové a konfliktní situace
- oporu rodiny v širším sociálním zázemí

LITERATURA:

- ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV, 1996.
- BEAN, R. Jak rozvíjet tvořivost dítěte. Praha: Portál, 1995.
- DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha : Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1
- DINKMEYER, D – MCKAY, G. D. STEP: Efektivní výchova krok za krokem. Praha: Portál, 1996.
- DOBSON, J. Výchova dětí. Brno: Nová naděje, 1995, s. 237.
- HELUS, Z. Vyznat se v dětech. Praha: SPN, 1984.
- HERZKA, H. S. Rozumíme svému dítěti? Praha: 1996.
- KOMENSKÝ, J. A. Informatorium školy mateřské. Praha: SPN, 1958
- LEMAN, K. Sourozenecké konstelace. Praha: Portál, 1997.
- MATĚJČEK, Z. Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 1994.
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-325-3
- MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina v psychologickém poradenství. Praha: SPN, 1992.
- MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. Praha: Avicenum, 1986.
- MATĚJČEK, Z. *Škola rodičů*. Praha : MAXDORF, 2000. ISBN 80-85912-29-5
- MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. Děti, rodina a stres. Praha: 1994.
- MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-87-8
- ROGGE, J-U. děti potřebují hranice. Praha: Portál, 1996.
- STŘELEČEK, S. a kol. Kapitoly z rodinné výchovy. Praha: Fortuna, 1992.
- SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001.
- ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0877-4
- ŠULOVÁ, L. Všechny příspěvky z Raabe.
- YABLONSKY, L. Otcové a synové. Praha: Portál, 1995.